Tafseer Roman Parah 24

(78) aur us ke liye shareek aur aulād qarār de. (79) yàni Qur'an shareef ko ya Rasool àlaihis salām ki risalat ko. (80) yàni Rasool-e-kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam jo tawheed-e-Ilāhi lāye. (81) yàni Ḥazrat Abu bakr siddiq radiyallahu ta'ala ànhu ya tamām momineen. (82) yàni un ki badyoñ par giraft na kare aur nekiyoñ ki behtareen jaza ata farmāye. (83) yàni Sayyid-e-ālam Muḥammad Mustafa Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ke liye aur ek qirāt meiñ عِبَادَهٗ bhi āya hai, is soorat meiñ ambiya àlaihimus salām murād haiñ jin ke sāth un ki qaumoñ ne izā rasāni ke irāde kiye. Allah ta'ala ne unheiñ dushmanoñ ke shar se meḥfooz rakha aur un ki kifāyat farmāyi (84) yàni butoñ se, wāqia yeh tha ke kuffār-e-arab ne Nabi kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ko darāna chāha aur āp se kaha ke āp hamāre ma'boodoñ yàni butoñ ki burāyi bayān karne se bàz āiye warna woh āp ko nuqsān pahoñchayeñ ge, halāk kar deñge ya aql ko fāsid kar deñge. (85) beshak woh apne dushmanoñ se inteqām leta hai. (86) yàni yeh mushrikeen khuda-e-qādir, àleem, ḥakeem ki hasti ke to muqir haiñ aur yeh bāt tamām khalq ke nazdeek musallam hai aur khalq ki fitrat is ki shāhid hai aur jo shakhs āsmān o zameen ke ajāib meiñ nazar kare us ko yaqeeni taur par màloom ho jāta hai ke yeh maujoodāt ek qādir-e-ḥakeem ki banāyi huyi hai, Allah ta'ala apne Nabi àlaihis salatu was-salām ko ḥukm deta hai ke āp un mushrikeen par ḥujjat qāim kijiye, chunāncha farmāta hai. (87) yàni butoñ ko yeh bhi to dekho ke woh kuchh bhi qudrat rakhte haiñ aur kisi kām bhi ā sakte haiñ. (88) Kisi tarah ki maraz ki ya qahet ki ya na-dāri ki ya aur koi. (89) jab Nabi Kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ne Mushrikeen se

yeh sawāl farmāya to woh la-jawāb huwe aur sākit reh gaye. Ab hujjat tamām ho gayi aur unke sukooti iqrār se ṣābit ho gaya ke but mahez be-qudrat haiñ, na koi nafa' pahoñcha sakte haiñ na kuch zarar. Unki ibādat karna nihayat hi jihālat hai. Is liye Allah tabarak o ta'ala ne apne Ḥabeeb Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam se irshād farmāya. (90) mera usi par bharosa hai aur jis ka Allah ta'ala par bharosa ho woh kisi se bhi nahi darta, tum jo mujhe but jaisi be qudrat o be ikhtiyār cheezoñ se darāte ho yeh tumhāri nihayat hi be waqoofi o jihālat hai. (91) aur jo jo makr o heele tum se ho sakeiñ, meri adāwat meiñ sab hi kar guzro. (92) jis par mamoor ho, yàni deen ka qāim karna aur Allah ta'ala mera mo'een o nāsir hai aur usi par mera bharosa hai. (93) chunāñcha roz-e-badr woh ruswāyi ke àzāb meiñ mubtala huwe. (94) yàni dāim hoga aur woh àzāb-e-jahannam hai. (95) tāke is se hidāyat hāsil kareñ. (96) ke is rāh yābi ka nafa' wohi pāye ga. (97) us ki gumrāhi ka zarar aur wabāl usi par pade ga. (98) tum se un ki taqseer ka muākhaza na hoga. (99) yàni us jān ko us ke jism ki taraf wāpas nahi karta. (100) jis ki maut muqaddar nahi farmāyi us ko. (101) yàni us ki maut ke waqt tak. (102) jo socheiñ aur samjheiñ ke jo is par qādir hai woh zaroor murdoñ ko zinda karne par qādir hai. (103) yàni but jin ki nisbat woh kehte they ke yeh Allah ke pās hamāre shafee' haiñ. (104) na shafa'at ke na aur kisi cheez ke. (105) jo is ka mazoon ho wohi shafa'at kar sakta hai aur Allah ta'ala apne bandon meiñ se jise chāhe shafa'at ka izn deta hai, butoñ ko us ne shafee' nahi banaya aur ibādat to khuda ke siwa kisi ki bhi jāiz nahi shafee' ho ya na ho. (106) ākhirat meiñ. (107) aur woh bahut tang dil aur pareshān hote haiñ aur na-gawāri ka asar un ke chehroñ par zāhir ho jāta hai. (108) yàni butoñ ka. (109) yàni amr-e-deen meiñ, Ibn-e-musayyab se manqool hai ke yeh āyat padh kar jo dua māñgi jāye qabool hoti hai. (110) yàni agar bil-

farz kāfir tamām duniya ke amwāl o zakhāir ke mālik hote aur itna hi aur bhi un ke milk meiñ hota. (111) ke kisi tarah yeh amwāl dekar unheiñ is àzāb-e-àzeem se rihāyi mil jāye. (112) yàni aise aise àzāb-e-shadeed jin ka unheiñ khayāl bhi na tha aur is āyat ki tafseer meiñ yeh bhi kaha gaya hai ke woh gumān karte hoñge ke un ke pās nekiyāñ haiñ aur jab nāma-e-ā'māl khuleñ ge to badyān zāhir hoñgi. (113) jo unhoñ ne duniya meiñ ki theeiñ, Allah ta'ala ke sāth shareek karna aur us ke doston par zulm karna waghairah. (114) yàni Nabi àlaihis salātu was-salām ke khabar dene par woh jis àzāb ki hansi banāya karte they woh nāzil ho gaya aur is meiñ ghir gaye. (115) yàni maiñ ma'āsh ka jo ìlm rakhta hooñ is ke zariye se maiñ ne yeh daulat kamāyi jaisa ke Qaroon ne kaha tha. (116) yàni yeh ne'mat Allah ta'ala ki taraf se āzmāish o imtihān hai ke banda usi par shukr karta hai ya na shukri. (117) ke yeh ne'mat o ata' istidrāj o imtihān hai. (118) yàni yeh bāt Qaroon ne bhi kahi thi ke yeh daulat mujhe apne ìlm ki badaulat mili aur us ki qaum us ki is behooda goyi par rāzi rahi thi to woh bhi qāiloñ meiñ shumār huyi. (119) yàni jo badiyañ unhoñ ne ki theeiñ un ki sazāyeiñ. (120) chunāncha woh sāt baras qahet ki musibat meiñ mubtala rakhe gaye. (121) gunāhoñ aur māsiyatoñ meiñ mubtala hokar. (122) us ke jo kufr se bàz āye. Shān-e-Nuzool: Mushrikeen meiñ se chand ādmi Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ki khidmat meiñ hāzir huwe aur unhoñ ne Ḥuzoor se àrz kiya ke āp ka deen to beshak ḥaq aur sach-cha hai lekin hum ne bade bade gunāh kiye haiñ bahut si ma'siyaton meiñ mubtala rahe haiñ kya kisi tarah hamāre woh gunāh mu'āf ho sakte haiñ. Is par yeh āyat nāzil huyi. (123) tā'ib hokar. (124) aur ikhlās ke sāth ta'at baja lāo.(125) woh Allah ki kitāb Qur'an-e-majeed hai. (126) tum ghaflat meiñ pade raho is liye chāhiye ke pehle se hoshiyār raho. (127) ke us ki ta'at baja na lāya aur us ke ḥaq ko na pehchāna

aur us ki raza juyi ki fikr na ki. (128) Allah ta'ala ke deen ki aur us ki kitāb ki. (129) aur dobāra duniya meiñ jāne ka mauqa diya jāye. (130) in bāṭil uzroñ ka jawāb Allah ta'ala ki taraf se woh hai jo agli āyat meiñ irshād hota hai. (131) yàni tere pās Qur'an-e-pāk pahoñcha aur haqq o bāṭil ki rāheiñ wāzeh kar di gayin aur tujhe ḥaqq o hidāyat ikhtiyār karne ki qudrat di gayi ba-wujood is ke tu ne ḥaq ko chhoda aur is ko qabool karne se takabbur kiya, gumrāhi ikhtiyār ki, jo ḥukm diya gaya us ki zidd o mukhalifat ki to ab tera yeh kehna ghalat hai ke agar Allah ta'ala mujhe rāh dikhāta to maiñ dar wāloñ meiñ hota aur tere tamām ùzr jhoote haiñ. (132) aur shān-e- Ilāhi meiñ aisi bāt kahi jo us ke lāiq nahi us ke liye shareek tajweez kiye, aulād batāyi, us ki sifāt ka inkār kiya us ka nateeja yeh hai. (133) jo barāh-e-takabbur imān na lāye. (134) unheiñ jannat ata farmāye ga. (135) yàni khazāin-e-raḥmat o rizq o bārish waghairah ki kunjiyān usi ke pās haiñ wohi un ka mālik hai yeh bhi kaha gaya hai ke Ḥazrat Usman-e-ghani radiyallahu ta'ala ànhu ne Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam se is āyat ki tafseer daryāft ki to farmāya ke maqaleed-e-samawāt o àrz yeh haiñ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ وَاسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَهُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ murād yeh hai ke in kalimāt meiñ Allah ta'ala ki tawheed o tamjeed hai yeh āsmān o zameen ki bhalāiyoñ ki kunjiyāñ haiñ jis momin ne yeh kalme padhe darain ki behtari pāye ga. (136) aey Mustafa Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam in kuffār-e-quraish se jo āp ko apne deen yàni but parasti ki taraf bulāte haiñ. (137) jāhil is wāste farmāya ke unheiñ itna bhi màloom nahi ke Allah ta'ala ke siwa aur koi mustahiq-e-ibādat nahi ba-wujood yeh ke is par qatai daleeleiñ qāim haiñ. (138) jo ne'mateiñ Allah ta'ala ne tujh ko ata farmāyiñ us ki ta'at baja la kar un ki shukr guzāri kar.

(139) jabhi to shirk meiñ mubtala huwe agar azmat-e-Ilāhi se wāqif hote aur is ka martaba pehchānte to aisa kyoñ karte, is ke bàd Allah ta'ala ke àzmat o jalāl ka bayān hai. (140) Ḥadeeṣ-e-Bukhari o Muslim meiñ Ḥazrat Ibn-e-Umar radiyallahu ta'ala ànhuma se marwi hai ke Rasool-e- kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ne farmāya ke roz-e-qiyamat Allah ta'ala āsmānoñ ko lapet kar apne dast-e-qudrat meiñ lega phir farmāye ga maiñ hooñ bādshāh, kahāñ haiñ Jabbār, kahāñ haiñ Mutakabbir, mulk o hukumat ke dāwe-dār, phir zameenoñ ko lapet kar apne doosre dast-e-mubarak meiñ lega aur yehi farmāye ga maiñ hooñ bādshāh, kahāñ haiñ zameen ke bādshāh. (141) yeh pehle nafkhe ka bayān hai, is nafkhe se jo behoshi tāri hogi us ka yeh asar hoga ke malāika aur zameen wāloñ meiñ se us waqt jo log zinda hoñge jin par maut na āyi hogi woh is se mar jāyeñ ge aur jin par maut wārid ho chuki phir Allah ta'ala ne unheiñ hayāt ināyat ki woh apni qabroñ meiñ zinda haiñ jaise ke ambiya o shohda un par is nafkhe se behoshi ki si kaifiyat tāri hogi aur jo log qabroñ meiñ mare pade haiñ unheiñ is nafkhe ka shu'oor bhi na hoga. (Jumal waghairah) (142) is istisna meiñ kaun kaun dākhil hai is meiñ mufassireen ke bahut aqwāl haiñ Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmāya ke nufkha-e-Sa'aq se tamām āsmān aur zameen wāle mar jāyeñ ge siwaye Jibreel o Mikaeel o Israfeel o Malakul-maut ke phir Allah ta'ala donoñ nafkhon ke darmiyān jo chalees baras ki muddat hai is meiñ un firishtoñ ko bhi maut dega, doosra qaul yeh hai ke mustasna shohda haiñ jin ke liye Qur'an-e-majeed meiñ بَلْ اَحْيَآءٌ āya hai. Ḥadeeṣ shareef meiñ bhi hai ke woh shohda haiñ jo talwāreiñ hamāil kiye gird-e-arsh hāzir hoñge. Teesra qaul Ḥazrat Jābir radiyallahu ta'ala ànhu ne farmāya ke mustasna Ḥazrat Moosa àlaihis salām haiñ, chooñke āp toor par behosh ho chuke haiñ is liye is nafkhe se āp behosh na hoñge balke āp mutiqaz o hoshiyār raheñge.

Chautha qaul yeh hai ke mustasna jannat ki hooreiñ aur arsh o kursi ke rehne wāle haiñ. Zihāk ka qaul hai ke mustasna Rizwān aur hooreiñ aur woh firishte jo jahannam par ma'moor haiñ woh aur jahannam ke sāñp bich-chhu haiñ. (Tafseer-e- Kabeer o Jumal) (143) yeh nafkha-e-sāniya hai jis se murde zinda kiye jāyeñ ge. (144) apni qabroñ se aur dekhte huwe khade hone se ya to yeh murād hai ke woh hairat meiñ ākar mab'hoot ki tarah har taraf nigāheiñ utha utha kar dekheñ ge ya yeh màna haiñ ke woh yeh dekhte hoñge ke ab unheiñ kya muāmla pesh āye ga, aur momineen ki qabroñ par Allah ta'ala ki raḥmat se sawāriyāñ hāzir ki jāyeñ gi jaisa ke Allah ta'ala ne wàda farmāya hai يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِيْنَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا۔ (145) bahut tez raushni se yahāñ tak ke surkhi ki jhalak numoodar hogi, yeh zameen duniya ki zameen na hogi balke nayi hi zameen hogi jo Allah ta'ala roz-e- qiyamat ki mehfil ke liye paida farmāye ga. (146) Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmāya ke yeh chānd sooraj ka noor na hoga balke yeh aur hi noor hoga jis ko Allah ta'ala paida farmāye ga, us se zameen raushan ho jāye gi. (Jumal) (147) yàni ā'māl ki kitāb ḥisāb ke liye, is se murād ya to lauh-e- meḥfooz hai jis meiñ duniya ke jamee' ahwāl qiyamat tak sharah o bast ke sāth sabt haiñ ya har shakhs ka ā'māl nāma jo us ke hāth meiñ hoga. (148) jo Rasooloñ ki tableegh ki gawāhi deñge. (149) us se kuchh makhfi nahi na us ko shāhid o kātib ki ḥājat, yeh sab hujjat tamām karne ke liye hoñge. (Jumal) (150) sakhti ke sāth qaidiyoñ ki tarah. (151) har har jamāt aur ummat alahida alahida. (152) yàni jahannam ke sātoñ darwāze khole jāyeñ ge jo pehle se band they. (153) beshak ambiya tashreef bhi lāye aur unhoñ ne Allah ta'ala ke aḥkām bhi sunāye aur us din se bhi darāya. (154) ke hum par hamāri bad naseebi ghalib huyi aur hum ne gumrāhi ikhtiyār ki aur hasb-e-irshād-e-Ilāhi jahannam meiñ bhare gaye. (155) izzat o aḥterām ke aur lutf o karam ke

sāth. (156) un ke izzat o aḥterām ke liye. Aur jannat ke darwāze āth haiñ, Ḥazrat Ali murtuza radiyallahu ta'ala ànhu se marwi hai ke darwāza-e-jannat ke qareeb ek darakht hai us ke neeche se do chashme nikalte haiñ, momin wahāñ pahuñch kar ek chashme meiñ ghusl karega, is se us ka jism pāk o sāf ho jāye ga aur doosre chashme ka pāni piye ga, is se us ka bātin pakeeza ho jāye ga, phir firishte darwāza-e-jannat par istiqbāl kareñge. (157) yàni Allah aur Rasool ki ita'at karne wāloñ ka. (158) ke mominoñ ko jannat meiñ aur kāfiroñ ko dozakh meiñ dākhil kiya jāye ga. (159) ahl-e-jannat jannat meiñ dākhil hokar ada-e-shukr ke liye hamd-e-Ilāhi àrz kareñ ge.

(1) Soora-e-Momin is ka nām Soora-e-Ghāfir bhi hai, yeh soorat Makkiya hai siwāye do āyatoñ ke jo اَلَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ se shuru hoti haiñ, is soorat meiñ nau ruku aur pachāsi āyateiñ aur ek hazār ek sau ninānwe kalme aur chār hazār nau sau sāth harf haiñ. (2) imān dāroñ ki. (3) kāfiroñ par. (4) ārifon par. (5) bandoñ ko ākhirat meiñ. (6) yàni Qur'an-e-pāk meiñ jhagda karna kāfir ke siwa momin ka kām nahi. Abu Dawood ki ḥadeeṣ meiñ hai Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ne farmāya ke Qur'an meiñ jhagda karna kufr hai. Jhagde aur jidāl se murād āyāt-e-Ilāhiya meiñ tān karna aur takzeeb o inkār ke sāth pesh āna hai aur hall-e- mushkilāt o kashf-e-mozalāt ke liye ilmi o usooli baheseiñ jidāl nahin balke aàzam ta'āt meiñ se haiñ, kuffār ka jhagda karna āyāt meiñ yeh tha ke woh kabhi Qur'an-e-pāk ko sahr kehte, kabhi sher, kabhi kahāñat, kabhi dāstān. (7) yàni kāfiroñ ka sehat o salāmati ke sāth mulk mulk tijārateiñ karte phirna aur nafa' pāna tumhāre liye ba'is-e-taraddud na ho ke yeh kufr jaisa àzeem jurm karne ke bàd bhi àzāb se aman meiñ rahe kyoñ ke in ka anjām kār khwāri aur àzāb hai, pehli ummatoñ meiñ bhi aise halāt guzar chuke haiñ. (8) Ād o Samood o qaum-e-Looṭ waghairah. (9) aur unheiñ qatl aur halāk kar deiñ. (10) jis ko ambiya

lāye haiñ. (11) kya un meiñ ka koi is se bach saka. (12) yàni malāika ḥāmileen-e-arsh jo asḥāb-e-qurb aur malāika meiñ ashraf o afzal haiñ. (13) yàni jo malāika ke arsh ka tawāf karne wāle haiñ unheiñ karrobi kehte haiñ aur yeh malāika meiñ sāhib-e-siyadat haiñ. (14) aur سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ kehte. (15) aur us ki wehdāniyat ki tasdeeq karte. Shahar bin hoshab ne kaha ke ḥāmileen-e-arsh āth haiñ un meiñ se chār ki tasbeeḥ yeh hai سُبْحَانَکَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِکَ لَکَ الْحَمْدُ عَلٰی حِلْمِکَ بَعْدَ عِلْمِکَ aur chār ki yeh سُبْحَانَکَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِکَ لَکَ الْحَمْدُ عَلٰی عَفْوِکَ بَعْدَ قُدْرَتِکَ (16) aur bārgāh-e-Ilāhi meiñ is tarah àrz karte haiñ. (17) yàni teri raḥmat aur tera ìlm har cheez ko wasee' hai. Fāida: dua se pehle àrz-e-sana se màloom huwa ke ādāb-e-dua meiñ se yeh hai ke pehle Allah ta'ala ki ḥamd o sana ki jāye phir murād àrz ki jāye. (18) yàni deen-e-islam par. (19) unheiñ bhi dākhil kar. (20) roz-e-qiyamat jabke woh jahannam meiñ dākhil hoñge aur un ki badyāñ un par pesh ki jāyeñ gi aur woh àzāb dekheñ ge to firishte un se kaheñ ge. (21) duniya meiñ. (22) kyoñ ke pehle nutfa bejān they is maut ke bàd unheiñ jān de kar zinda kiya phir umr poori hone par maut di phir ba'as ke liye zinda kiya. (23) is ka jawāb yeh hoga ke tumhāre dozakh se nikalne ki koi sabeel nahi aur tum jis ḥal meiñ ho jis àzāb meiñ mubtala ho aur is se rihāyi ki koi rāh nahi pa sakte. (24) yàni is àzāb aur is ke dawām o khulood ka sabab tumhāra yeh fa'il hai ke jab tawheed-e-Ilāhi ka aèlān hota aur لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ kaha jāta to tum is ka inkār karte aur kufr ikhtiyār karte. (25) aur is shirk ki tasdeeq karte. (26) yàni apni masnu'āt ke ajāib jo is ke kamāl-e-qudrat par dalālat karte haiñ misl hawa aur bādal aur bijli waghairah ke. (27) meñh barsa kar. (28) aur un nishāniyoñ se pand pazeer nahi hota. (29) tamām umoor meiñ Allah ta'ala ki taraf aur shirk se tā'ib ho. (30) shirk se kināra kash hokar. (31) ambiya o auliya o ulama ko jannat meiñ. (32) yàni apne

bandon meiñ se jis ko chāhta hai mansab-e-nubuwwat ata farmāta hai aur jis ko Nabi banāta hai us ka kām hota hai. (33) yàni khalq-e-khuda ko roz-e-qiyamat ka khauf dilāye jis din ahl-e- āsmān aur ahl-e-zameen aur awwaleen o ākhireen mileñ ge aur rooheiñ jismoñ se aur har amal karne wāla apne amal se mile ga. (34) qabroñ se nikal kar aur koi imārat ya pahād aur chhupne ki jagah aur ād na pāyeñ ge. (35) na ā'māl, na aqwāl, na doosre ahwāl aur Allah ta'ala se to koi cheez kabhi nahi chhup sakti lekin yeh din aisa hoga ke un logoñ ke liye koi parda aur ād ki cheez na hogi jis ke zariye se woh apne khayāl meiñ bhi apne ḥal ko chhupa sakeiñ aur khalq ki fana ke bàd Allah ta'ala farmāye ga. (36) ab koi na hoga ke jawāb de, khud hi jawāb meiñ farmāye ga ke Allah wāhid-e-Qahhār ki, aur ek qaul yeh hai ke roz-e-qiyamat jab tamām awwaleen o ākhireen hāzir hoñge to ek nida karne wāla nida kare ga, āj kis ki bādshāhi hai? tamām khalq jawāb degi لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ Allah wāhid-e-qahhār ki, jaisa ke āge irshād hota hai. (37) momin to yeh jawāb bahut lazzat ke sāth àrz kareñ ge kyoñ ke woh duniya meiñ yehi aèteqād rakhte they, yehi kehte they aur isi ki badaulat unheiñ martabe mile aur kuffār zillat o nadāmat ke sāth is ka iqrār karenge aur duniya meiñ apne munkir rehne par sharminda hoñge. (38) nek apni neki ka aur bad apni badi ka. (39) is se roz-e-qiyamat murād hai. (40) shiddat-e-khauf se na bāhar hi nikal sakeiñ na andar hi apni jagah wāpas ja sakeiñ. (41) yàni kāfir shafa'at se mehroom hoñge. (42) yàni nigāhon ki khayanat aur chori, na mehram ko dekhna aur mamnu'āt par nazar dālna. (43) yàni diloñ ke rāz, sab cheezeiñ Allah ta'ala ke ìlm meiñ haiñ. (44) yàni jin butoñ ko yeh mushrikeen. (45) kyoñ ke na woh ìlm rakhte haiñ na qudrat to un ki ibādat karna aur unheiñ khuda ka shareek thehrāna bahut hi khula bāṭil hai. (46) apni makhlooq ke aqwāl o af'āl aur jumla ahwāl ko. (47) jinhoñ ne Rasooloñ ki takzeeb ki thi.

(48) qile aur mahel aur nehreiñ aur hauz aur badi badi imārateiñ. (49) ke àzāb-e-Ilāhi se bacha sakta, āqil ka kām hai ke doosre ke ḥal se ibrat hāsil kare, is àhed ke kāfir yeh halāt dekh kar kyoñ ibrat hāsil nahi karte, kkyoñ nahi sochte ke pichhli qaumeiñ un se ziyāda qawi o tawāna aur sāhib-e-sarwat o iqtedār hone ke ba-wujood is ibrat nāk tareeqe par tabāh kar di gayin, yeh kyoñ huwa? (50) mo'jizāt dikhāte. (51) aur unhoñ ne hamāri nishāniyoñ aur burhānon ko jādu batāya. (52) yàni Nabi hokar payām-e-Ilāhi lāye to Fir'aun aur Fir'auni. (53) tāke log Ḥazrat Moosa àlaihis salām ke itteba se bàz āyeiñ. (54) kuchh bhi kār-āmad nahi, bilkul nikamma aur bekār, pehle bhi Fir'auniyoñ ne ba-ḥukm-e-Fir'aun hazār-ha qatl kiye magar qaza-e-Ilāhi hokar rahi aur Ḥazrat Moosa àlaihis salām ko parwardigār-e-ālam ne Fir'aun ke ghar meiñ pāla, us se khidmateiñ karayiñ, jaisa woh dāon Fir'auniyoñ ka bekār gaya aise hi ab imān wāloñ ko rokne ke liye phir dobāra qatl shuru karna bekār hai. Ḥazrat Moosa ala nabiyyina o àlaihis salātu wat-taslimāt ke deen ka riwāj Allah ta'ala ko manzoor hai, usey kaun rok sakta hai. (55) apne giroh se. (56) Fir'aun jab kabhi Ḥazrat Moosa àlaihis salām ke qatl karne ka irāda karta to us ki qaum ke log us ko is se mana karte aur kehte ke yeh woh shakhs nahi hai jis ka tujhe andesha hai, yeh to ek mamooli jādugar hai, is par to hum apne jādu se ghalib ā jāyeñ ge, aur agar is ko qatl kar diya to ām log shub'he meiñ pad jāyeñ ge ke woh shakhs sach-cha tha, ḥaq par tha, tu daleel se us ka muqābla karne meiñ ājiz huwa, jawāb na de saka to tu ne usey qatl kar diya. Lekin haqeeqat meiñ Fir'aun ka yeh kehna ke mujhe chhod do maiñ Moosa ko qatl karooñ, khālis dhamki hi thi us ko khud āp ke Nabi-e- barhaq hone ka yaqeen tha aur woh jānta tha ke jo mo'jizāt āp lāye haiñ woh āyāt-e-Ilāhiya haiñ, sahr nahi lekin yeh samajhta tha ke agar āp ke qatl ka irāda kare ga to āp us ko halāk karne meiñ jaldi

farmāyeñ ge, is se yeh behtar hai ke tool-e-bahes meiñ ziyāda waqt guzār diya jāye, agar Fir'aun apne dil meiñ āp ko Nabi-e-barhaq na samajhta aur yeh na jānta ke Rabbani ta'eedeiñ jo āp ke sāth haiñ un ka muqābla na mumkin hai to āp ke qatl meiñ hargiz tāmmul na karta kyoñ ke woh bada khoon-khwār, saffāk, zālim, be-dard tha adna si bāt meiñ hazār-ha khoon kar dālta tha. (57) jis ka apne āp ko Rasool batāta hai tāke us ka Rab us ko hum se bachāye. Fir'aun ka yeh maqola is par shāhid hai ke us ke dil meiñ āp ka aur āp ki duaoñ ka khauf tha, woh apne dil meiñ āp se darta tha, zāhiri izzat bani rakhne ke liye yeh zāhir karta tha ke woh qaum ke mana karne ke ba'is Ḥazrat Moosa àlaihis salām ko qatl nahi karta. (58) aur tum se Fir'aun parasti aur but parasti chhuda de. (59) jidāl o qitāl karke. (60) Fir'aun ki dhamkiyāñ sun kar. (61) Ḥazrat Moosa àlaihis salām ne Fir'aun ki sakhtiyoñ ke jawāb meiñ apni taraf se koi kalima ta'alli ka na farmāya balke Allah ta'ala se panāh chāhi aur us par bharosa kiya, yehi khuda shanāson ka tareeqa hai aur isi liye Allah ta'ala ne āp ko har ek bala se meḥfooz rakha, in mubarak jumloñ meiñ kaisi nafees hidāyateiñ haiñ, yeh farmāna ke maiñ tumhāre aur apne Rab ki panāh leta hooñ aur is meiñ hidāyat hai, Rab ek hi hai, yeh bhi hidāyat hai ke jo us ki panāh meiñ āye, us par bharosa kare aur woh us ki madad farmāye koi is ko zarar nahi pahoñcha sakta, yeh bhi hidāyat hai usi par bharosa karna shān-e-bandagi hai aur tumhāre Rab farmāne meiñ yeh bhi hidāyat hi ke agar tum us par bharosa karo to tumheiñ bhi sa'ādat naseeb ho. (62) jin se in ka sidq zāhir ho gaya, yàni nubuwwat ṣābit ho gayi. (63) matlab yeh hai ke do ḥal se khāli nahi ya yeh sach-che hoñge ya jhoote, agar jhoote hoñ to aise muāmle meiñ jhoot bol kar is ke wabāl se bach hi nahi sakte, halāk ho jāyeñ ge. Aur agar sach-che haiñ to jis àzāb ka tumheiñ wàda dete haiñ us meiñ se bil-fe'l kuchh tumheiñ pahuñch hi jāye ga. Kuchh pahoñchna is liye

kaha ke āp ka wàda-e-àzāb duniya o ākhirat donoñ ko ām tha, is meiñ se bil-f'el àzāb dena hi pesh āna tha. (64) ke khuda par jhoot bāñdhe. (65) yàni misr meiñ to aisa kām na karo ke Allah ta'ala ka àzāb āye, agar Allah ta'ala ka àzāb āya. (66) yàni Ḥazrat Moosa àlaihis salām ko qatl kar dena. (67) Ḥazrat Moosa àlaihis salām ki takzeeb karne aur un ke darpai hone se. (68) jinhoñ ne Rasooloñ ki takzeeb ki. (69) ke ambiya àlaihimus salām ki takzeeb karte rahe aur har ek ko àzāb-e-Ilāhi ne halāk kiya. (70) bighair gunāh ke un par àzāb nahi farmāta aur bighair iqāmat-e-hujjat ke un ko halāk nahi karta. (71) woh qiyamat ka din hoga, qiyamat ke din ko Yaumat-tanād yàni pukār ka din is liye kaha jāta hai ke us roz tarah tarah ki pukāreiñ machi hongi, har shakhs apne sar- giroh ke sāth aur har jamāt apne Imām ke sāth bulāyi jāye gi, jannati dozakhiyoñ ko aur dozakhi jannatiyoñ ko pukaren ge, sa'ādat o shaqāwat ki nidayeiñ ki jāyeñ gi ke fulān Sa'eed huwa, ab kabhi shaqi na hoga aur fulān shaqi ho gaya ab kabhi Sa'eed na hoga aur jis waqt maut zabah ki jāye gi us waqt nida ki jāye gi ke aey ahl-e-Jannat ab dawām hai maut nahi aur aey ahl-e-dozakh ab dawām hai maut nahi. (72) mauqif-e-hisāb se dozakh ki taraf. (73) yàni us ke àzāb se. (74) yàni Ḥazrat Moosa àlaihis salām se qabl. (75) yeh be daleel bāt tum ne yàni tumhāre pehloñ ne khud gadhi tāke Ḥazrat Yusuf àlaihis salām ke bàd āne wāle ambiya ki takzeeb karo aur unheiñ jhutlao to tum kufr par qāim rahe, Ḥazrat Yusuf àlaihis salām ki nubuwwat meiñ shak karte rahe aur bàd wāloñ ki nubuwwat ke inkār ke liye tum ne yeh mansooba bana liya ke ab Allah ta'ala koi Rasool hi na bheje ga. (76) un cheezoñ meiñ jin par raushan daleeleiñ shāhid haiñ. (77) unheiñ jhutla kar. (78) ke is meiñ hidāyat qabool karne ka koi mahel bāqi nahi rehta. (79) barah-e-jahal o fareb apne wazeer se. (80) yàni Moosa mere siwa aur khuda batāne meiñ, aur yeh bāt Fir'aun ne apni qaum ko fareb

dene ke liye kahi kyoñ ke woh jānta tha ke ma'bood-e-barhaq sirf Allah ta'ala hai aur Fir'aun apne āp ko fareb kāri ke liye ma'bood thehrāta hai. (Is waqie ka bayān Soora-e-Qasas meiñ guzar chuka) (81) yàni Allah ta'ala ke sāth shirk karna aur us ke Rasool ko jhutlāna. (82) yàni shaiṭānoñ ne waswase dāl kar us ki burāiyañ us ki nazar meiñ bhali kar dikhāyiñ. (83) jo Ḥazrat Moosa àlaihis salām ki āyāt ko bāṭil karne ke liye us ne ikhtiyār kiya. (84) yàni thodi muddat ke liye na-pāidār nafa' hai jis ko baqa nahi. (85) murād yeh hai ke duniya fāni hai aur ākhirat bāqi o jāwedāni aur jāwedāni hi behtar, is ke bàd nek aur bad ā'māl aur un ke anjām batāye. (86) kyoñ ke ā'māl ki maqbooliyat imān par mauqoof hai. (87) yeh Allah ta'ala ka fazl-e-àzeem hai. (88) jannat ki taraf imān o ta'at ki talqeen karke. (89) kufr o shirk ki dāwat de kar. (90) yàni but ki taraf. (91) kyoñ ke woh jamād, bejān hai. (92) wohi hameiñ jaza dega. (93) yàni kāfir. (94) yàni nuzool-e-àzāb ke waqt tum meri nasihateiñ yād karoge aur us waqt ka yād karna kuchh kām na dega, yeh sun kar un logoñ ne us momin ko dhamkāya ke agar tu hamāre deen ki mukhālifat karega to hum tere sāth bure pesh āyeñ ge, is ke jawāb meiñ us ne kaha. (95) aur un ke ā'māl o ahwāl ko jānta hai phir woh momin un meiñ se nikal kar pahād ki taraf chala gaya aur wahāñ namāz meiñ mashghool ho gaya, Fir'aun ne hazār ādmi us ki justuju meiñ bheje, Allah ta'ala ne darinde us ki hifāzat par mamoor kar diye, jo Fir'auni us ki taraf āya darindoñ ne usey halāk kiya aur jo wāpas gaya aur us ne Fir'aun se ḥal bayān kiya, Fir'aun ne us ko sooli de di tāke yeh ḥal mash'hoor na ho. (96) aur us ne Ḥazrat Moosa àlaihis salām ke sāth hokar najāt pāyi agarche woh Fir'aun ki qaum ka tha. (97) duniya meiñ to yeh àzāb ke woh Fir'aun ke sāth gharq ho gaye aur ākhirat meiñ dozakh. (98) is meiñ jalāye jāte haiñ. Ḥazrat Ibn-e-Mas'ood radiyallahu ta'ala ànhu ne farmāya Fir'auniyoñ ki rooheiñ siyāh

parindoñ ke qālib meiñ har roz do martaba subah o shām āg par pesh ki jāti haiñ aur un se kaha jāta hai ke yeh āg tumhāra maqām hai aur qiyamat tak un ke sāth yehi mamool rahega. Mas'ala: is āyat se àzāb-e-qabr ke suboot par istidlāl kiya jāta hai. Bukhari o Muslim ki ḥadeeṣ meiñ hai ke har marne wāle par us ka maqām subah o shām pesh kiya jāta hai, jannati par jannat ka aur dozakhi par dozakh ka aur us se kaha jāta hai ke yeh tera thikāna hai ta-āñke roz-e-qiyamat Allah a'ala tujh ko is ki taraf uthāye. (99) zikr farmāiye aey Sayyid-e-ambiya Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam apni qaum se jahannam ke andar kuffār ke āpas meiñ jhagadne ka ḥal ke. (100) duniya meiñ aur tumhāri ba-daulat hi kāfir bane. (101) yàni kāfiroñ ke sardār jawāb deñge. (102) har ek apni musibat meiñ giriftār, hum meiñ se koi kisi ke kām nahi ā sakta. (103) imān dāroñ ko us ne jannat meiñ dākhil kar diya aur kāfiroñ ko jahannam meiñ, jo hona tha ho chuka. (104) yàni duniya ke ek din ki miqdār tak hamāre àzāb meiñ takhfeef rahe. (105) kya unhoñ ne zāhir mo'jizāt pesh na kiye they? yàni ab tumhāre liye jāye ùzr bāqi na rahi. (106) yàni kāfir ambiya ke tashreef lāne aur apne kufr karne ka iqrār kareñ ge. (107) hum kāfir ke ḥaq meiñ dua na kareñ ge aur tumhāra dua karna bhi bekār hai. (108) un ko ghalaba ata farma kar aur hujjat-e-qawiya dekar aur un ke dushmanon se inteqām lekar. (109) woh qiyamat ka din hai ke malāika Rasooloñ ki tableegh aur kuffār ki takzeeb ki shahādat deñge. (110) aur kāfiroñ ka koi ùzr qabool na kiya jāye ga. (111) yàni jahannam. (112) yàni Taurāt o mo'jizāt. (113) yàni Taurāt ka ya un ke ambiya par nāzil shuda tamām kitābon ka. (114) apni qaum ki izā par. (115) woh āp ki madad farmāye ga, āp ke deen ko ghalib karega, āp ke dushmanoñ ko halāk kare ga. Kalbani ne kaha ke āyat-e-sabr āyat-e-qitāl se mansookh ho gayi. (116) yàni apni ummat ke. (Madārik) (117) yàni Allah ta'ala ki ibādat par mudawmat

rakho, aur Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmāya is se pāñchoñ namāzeiñ murād haiñ. (118) un jhagda karne wāloñ se kuffār-e-quraish murād haiñ. (119) aur un ka yehi takabbur un ke takzeeb o inkār aur kufr ke ikhtiyār karne ka ba'is huwa ke unhoñ ne yeh gawāra na kiya ke koi un se ooñcha ho, is liye Sayyid-e-ambiya Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam se adāwat ki, ba-eeñ khayāl-e-fāsid ke agar āp ko Nabi mān leñge to apni badāyi jāti rahe gi aur ummati aur chhota banna pade ga aur hawas rakhte haiñ bade banne ki. (120) aur badāyi mayassar na āye gi balke Ḥuzoor ki mukhālifat o inkār un ke ḥaq meiñ zillat aur ruswāyi ka sabab hoga. (121) ḥāsidoñ ke makr o kaid se. (122) yeh āyat munkireen-e-ba'as ke rad meiñ nāzil huyi, un par hujjat qāim ki gayi ke jab tum āsmān o zameen ki paidāish par ba-wujood un ki is azmat aur badai ke Allah ta'ala ko qādir mānte ho to phir insān ko dobāra paida kar dena us ki qudrat se kyoñ ba'eed samajhte ho. (123) bahut logoñ se murād yahāñ kuffār haiñ aur un ke inkār-e-ba'as ka sabab un ki be-ilmi hai ke woh āsmān o zameen ki paidāish par qādir hone se ba'as par istidlāl nahi karte to woh misl andhe ke haiñ aur jo makhlooqāt ke wujood se khāliq ki qudrat par istidlāl karte haiñ, woh misl beena ke haiñ. (124) yàni jāhil o ālim yaksān nahi. (125) yàni momin-e-sāleh aur bad kār yeh donoñ bhi barābar nahi. (126) marne ke bàd zinda kiye jāne par yaqeen nahi karte. (127) Allah ta'ala bandoñ ki duaeiñ apni raḥmat se qabool farmāta hai aur un ke qabool ke liye chand sharteiñ haiñ ek ikhlās dua meiñ, doosre yeh ke qalb ghair ki taraf mashghool na ho, teesre yeh ke woh dua kisi amr-e-mamnu' par mushtamil na ho, chauthe yeh ke Allah ta'ala ki raḥmat par yaqeen rakhta ho, pāñchweñ yeh ke shikayat na kare ke maiñ ne dua māñgi qabool na huyi, jab in sharton se dua ki jāti hai qabool hoti hai. Ḥadeeṣ shareef meiñ hai ke dua karne wāle ki dua qabool hoti hai ya to us ki

murād duniya hi meiñ us ko jald de di jāti hai ya ākhirat meiñ us ke liye zakhira hoti hai ya us se us ke gunāhoñ ka kaffāra kar diya jāta hai. Āyat ki tafseer meiñ ek qaul yeh bhi hai ke dua se murād ibādat hai aur Qur'an-e-kareem meiñ dua ba-màna ibādat bahut jagah wārid hai. Ḥadeeṣ shareef meiñ hai اَلدُّعَآءُ هُوَ الْعِبَادَةُ (Abu dawood o Tirmizi) is taqdeer par āyat ke màna yeh hoñge ke tum meri ibādat karo maiñ tumheiñ ṣawāb dooñ ga. (128) ke is meiñ apne kām ba itminān anjām do. (129) ke us ko chhod kar butoñ ko ibādat karte ho aur us par imān nahi lāte ba-wujood yeh ke dalāil qāim haiñ. (130) aur ḥaq se phirte haiñ, ba-wujood dalāil qāim hone ke. (131) aur un meiñ ḥaq joyāna nazar o tāmmul nahi karte. (132) ke woh tumhāri qarār gāh ho zindagi meiñ bhi aur bàd-e-maut bhi. (133) ke is ko misl-e-qubba ke buland farmāya. (134) ke tumheiñ rāst qāmat, pakeeza ru, mutanasibul-ā'za kiya, bahāim ki tarah na banāya ke auñdhe chalte. (135) nafees ma'akul o mashārib. (136) ke us ki fana muhāl hai. (137) Shān-e-Nuzool: kuffār na-bakār ne barāh-e-jihālat o gumrāhi apne deen-e-bāṭil ki taraf Ḥuzoor pur-noor Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ko dāwat di thi aur āp se but parasti ki darkhwāst ki thi, is par yeh āyat-e-kareema nāzil huyi. (138) aql o wahee ki tawheed par dalālat karne wāli. (139) yàni tumhāre asl aur tumhāre jadd-e-āla Ḥazrat Ādam àlaihis salām ko. (140) bàd Ḥazrat Ādam àlaihis salām ke un ki nasl ko. (141) yàni qatra-e-mani se. (142) aur tumhāri quwwat kāmil ho. (143) yàni budhāpe ya jawāni ko pahoñchne se qabl hi, yeh is liye kiya ke tum zindagāni karo. (144) zindagāni ke waqt-e-meḥdood tak. (145) dalāil-e- tawheed ko aur imān lāo. (146) yàni ashya ka wujood us ke irāde ka tābe' hai ke us ne irāda farmāya aur shaye maujood huyi, na koi kulfat hai na mashaqqat hai, na kisi sāmān ki ḥājat, yeh us ke kamāl-e-qudrat ka bayān hai. (147) yàni Qur'an-e-pāk meiñ. (148) imān aur deen-e-ḥaq se.

(149) yàni kuffār jinhoñ ne Qur'an shareef ki takzeeb ki. (150) us ki bhi takzeeb ki aur us ke Rasooloñ ke sāth jo cheez bheji, is se murād ya to woh kitābeiñ haiñ jo pehle Rasool lāye ya woh aqāid-e-haqqa jo tamām ambiya ne pahoñchāye misl tawheed-e-Ilāhi aur ba'as bàd-e-maut ke. (151) apni takzeeb ka anjām. (152) aur un zanjeeroñ se. (153) aur woh āg bāhar se bhi unheiñ ghere hogi aur un ke andar bhi bhari hogi. (Allah ta'ala ki panāh) (154) yàni woh but kya huwe jin ki tum ibādat karte they. (155) kahiñ nazar hi nahi āte. (156) butoñ ki parastish ka inkār kar jāyeñ ge, Phir but hāzir kiye jāyeñ ge aur kuffār se farmāya jāye ga ke tum aur tumhāre yeh ma'bood sab jahannam ka eendhan ho, bàz mufassireen ne farmāya ke jahannamiyoñ ka yeh kehna ke hum pehle kuchh poojte hi na they, is ke yeh màna haiñ ke ab hameiñ zāhir ho gaya ke jinheiñ hum poojte they woh kuchh na they ke koi nafa ya nuqsān pahoñcha sakte. (157) yàni yeh àzāb jis meiñ tum mubtala ho. (158) yàni shirk o but parasti o inkār-e-ba'as par. (159) jinhoñ ne takabbur kiya aur ḥaq ko qabool na kiya. (160) kuffār par àzāb farmāne ka. (161) tumhāri wafāt se pehle. (162) anwā-e-àzāb se misl badr meiñ māre jāne ke jaisa ke yeh wāqe huwa. (163) aur àzāb-e-shadeed meiñ giriftār hona. (164) is Qur'an meiñ sarāhat ke sāth. (165) Qur'an shareef meiñ tafsilan o sarahatan (Mirqāt) aur un tamām ambiya àlaihimus salām ko Allah ta'ala ne nishāni aur mo'jizāt ata farmāye aur un ki qaumoñ ne un se mujādla kiya aur unheiñ jhutlāya, is par un hazrāt ne sabr kiya. Is tazkire se maqsood Nabi-e-kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ki tasalli hai ke jis tarah ke waqiāt qaum ki taraf se āp ko pesh ā rahe haiñ aur jaisi izāyeiñ pahuñch rahi haiñ pehle ambiya ke sāth bhi yehi halāt guzar chuke haiñ, unhoñ ne sabr kiya, āp bhi sabr farmāyeiñ. (166) kuffār par àzāb nāzil karne ki bābat. (167) Rasoolon ke aur un ki takzeeb karne wāloñ ke darmiyān. (168) ke un ke

doodh aur oon waghairah kām meiñ lāte ho aur un ki nasl se nafa' uthāte ho. (169) yàni apne safaroñ meiñ apne wazni sāmān un ki peethoñ par lād kar ek maqām se doosre maqām par le jāte ho. (170) khushki ke safaroñ meiñ. (171) daryai safaroñ meiñ. (172) jo us ki qudrat o weḥdāniyat par dalālat karti haiñ. (173) yàni woh nishāniyāñ aisi zāhir o bāhar haiñ ke un ke inkār ki koi soorat hi nahi. (174) tadād un ki kaseer thi. (175) aur jismāni tāqat bhi un se ziyāda thi. (176) yàni un ke mahel aur imārateiñ waghairah. (177) màna yeh haiñ ke agar yeh log zameen meiñ safar karte to inheiñ màloom ho jāta ke munkireen-e-mutamarrideen ka kya anjām huwa aur woh kis tarah halāk o barbād huwe aur un ki tadād un ke zor aur un ke māl kuchh bhi un ke kām na ā sake. (178) aur unhoñ ne ìlm-e-ambiya ki taraf iltifāt na kiya, us ki tehseel aur us se intefa' ki taraf mutawajja na huwe balke is ko haqeer jāna aur is ki hansi banāyi aur apne dunyawi ìlm ko jo haqeeqat meiñ jahal hai, pasand karte rahe. (179) yàni Allah ta'ala ka àzāb. (180) yàni jin butoñ ko us ke siwa poojte they un se bezār huwe. (181) yehi hai ke nuzool-e-àzāb ke waqt imān lāna nāfe' nahi hota, us waqt imān qabool nahi kiya jāta aur yeh bhi Allah ta'ala ki sunnat hai ke Rasooloñ ke jhutlāne wāloñ par àzāb nāzil karta hai. (182) yàni un ka ghāta aur tota achchhi tarah zāhir ho gaya.

(1) Is soorat ka nām Soora-e-Fussilat bhi hai aur Soora-e-Sajdah o Soora-e-Masābiḥ bhi hai, yeh soorat Makkiya hai, is meiñ chhe ruku, chawwan āyateiñ aur sāt sau chhiyānwe kalme aur teen hazār teen sau pachās harf haiñ. (2) ahkām o imsāl o mawaiz o wād o wa'eed waghairah ke bayān meiñ. (3) Allah ta'ala ke dostoñ ko ṣawāb ki. (4) Allah ta'ala ke dushmanoñ ko àzāb ka. (5) tawajja se qabool ka sunna. (6) mushrikeen Ḥazrat Nabi-e-kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam se. (7) hum is ko samajh hi nahi sakte yàni tawheed o imān ko. (8) hum behre haiñ, āp ki bāt hamāre sunne

meiñ nahi āti, is se un ki murād yeh thi ke āp hum se imān o tawheed ke qabool karne ki tawaqqo na rakhiye, hum kisi tarah mānne wāle nahi aur na mānne meiñ hum ba-manzila-e-us shakhs ke haiñ jo na samajhta ho na sunta ho. (9) yàni deeni mukhalifat, to hum āp ki bāt mānne wāle nahi. (10) yàni tum apne deen par raho, hum apne deen par qāim haiñ ya yeh màna haiñ ke tum se hamāra kām bigādne ki jo koshish ho sake woh karo, hum bhi tumhāre khilāf jo ho sake ga kareñge. (11) aey Akramul khalq Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam barah-e-tawāze' in logoñ ke irshadāt o hidayāt ke liye ke. (12) zāhir meiñ ke maiñ dekha bhi jāta hooñ, meri bāt bhi suni jāti hai aur mere tumhāre darmiyan meiñ ba-zāhir koi jinsi mughairat bhi nahi hai to tumhāra yeh kehna kaise sahih ho sakta hai ke meri bāt na tumhāre dil tak pahoñche na tumhāre sunne meiñ āye aur mere tumhāre darmiyān koi rok ho, bajāye mere koi ghair jins jin ya firishta āta to tum keh sakte they ke na woh hamāre dekhne meiñ āyeiñ na un ki bāt sunne meiñ āye, na hum un ke kalām ko samajh sakeiñ, hamāre un ke darmiyān to jinsi mukhālifat hi badi rok hai lekin yahāñ to aisa nahi kyoñ ke maiñ bashari soorat meiñ jalwa numa huwa to tumheiñ mujh se manoos hona chāhiye aur mere kalām ke samajhne aur is se fāida uthāne ki bahut koshish karna chāhiye kyoñ ke mera martaba bahut baland hai aur mera kalām bahut āli hai, is liye ke maiñ wohi kehta hooñ jo mujhe waḥee hoti hai. Fāida: Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ka ba-lihāz -e-zāhir اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ farmāna ḥikmat-e-hidāyat o irshād ke liye ba-tareeq-e-tawāzo hai aur jo kalimāt tawāzo ke liye kahe jāyeiñ woh tawāzo karne wāle ke uluw-e-mansab ki daleel hote haiñ, chhotoñ ka un kalimāt ko us ki shān meiñ kehna ya us se barābari dhooñdna tark-e-adab aur gustākhi hota hai, to kisi ummati ko rawā nahi ke woh Ḥuzoor àlaihis salātu was-salām se mumāsil hone ka

dāwa kare yeh bhi malhooz rehna chāhiye ke āp ki bashariyyat bhi sab se āla hai hamāri bashariyyat ko is se kuchh bhi nisbat nahi. (13) us par imān lao, us ki ita'at ikhtiyār karo, us ki rāh se na phiro. (14) apne fasād-e-aqeeda o amal ki. (15) yeh mana-e-zakāt se khauf dilāne ke liye farmaya gaya tāke ma'loom ho ke zakāt ko mana' karna aisa bura hai ke Qur'an-e-kareem meiñ mushrikeen ke ausāf meiñ zikr kiya gaya aur is ki waja yeh hai ke insān ko māl bahut piyara hota hai to māl ka rāh-e-khuda meiñ kharch kar dālna us ke sabāt o istiqlāl aur sidq o ikhlās-e-niyat ki qawi daleel hai aur Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmaya ke zakāt se murād hai tawheed ka mo'taqid hona aur لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ kehna, is taqdeer par màna yeh hoñge ke jo tawheed ka iqrār karke apne nafsoñ ko shirk se bàz nahi rakhte aur Qatāda ne is ke màna yeh liye haiñ ke jo log zakāt ko wājib nahi jānte, is ke ilawa aur bhi aqwāl haiñ. (16) ke marne ke bàd uthne aur jaza ke milne ke qāil nahi. (17) jo munqata na hoga, yeh bhi kaha gaya hai ke yeh āyat bimāroñ, apāhijoñ aur boodhoñ ke ḥaq meiñ nāzil huyi jo amal o ta'at ke qābil na raheiñ, unheiñ wohi ajr milega jo tandrusti meiñ amal karte they. Bukhari shareef ki ḥadeeṣ hai ke jab banda koi amal karta hai aur kisi maraz ya safar ke ba'is woh āmil us amal se majboor ho jāta hai to tandrusti aur iqāmat ki hālat meiñ jo karta tha waisa hi us ke liye likha jāta hai. (18) us ki aisi qudrat-e-kāmila hai aur chāhta to ek lamhe se bhi kam meiñ bana deta. (19) yàni shareek. (20) aur wohi ibādat ka mustahiq hai, us ke siwa koi ibādat ka mustahiq nahi, sab us ki mamlook o makhlooq haiñ, is ke bàd phir us ki qudrat ka bayān farmaya jāta hai. (21) yàni zameen meiñ. (22) pahādoñ ke. (23) darya aur nehreiñ aur darakht o phal aur qism qism ke haiwānāt waghairah paida karke. (24) yàni do din zameen ki paidāish aur do din meiñ yeh sab. (25) yàni bukhār baland hone wāla. (26) yeh kul chhe din huwe, in

meiñ sab se pichhla Jumu'ah hai. (27) wahāñ ke rehne wāloñ ko ta'āt o ibādāt o amr o nahi ke. (28) jo zameen se qareeb hai. (29) yàni raushan sitāroñ se. (30) shayāteen-e-mustarqa se. (31) yàni agar yeh mushrikeen is bayān ke bàd bhi imān lāne se ae'rāz kareñ. (32) yàni àzāb-e-mohallak se jaisa un par āya tha. (33) yàni qaum-e-Ād o Samood ke Rasool har taraf se āte they aur un ki hidāyat ki har tadbeer amal meiñ lāte they aur unheiñ har tarah naseehat karte they. (34) un ki qaum ke kāfir un ke jawāb meiñ ke. (35) bajaye tumhāre, tum to hamāri misl ādmi ho. (36) yeh khitāb un ka Ḥazrat Hood aur Ḥazrat Sāleh aur tamām ambiya se tha, jinhoñ ne imān ki dāwat di, Imām Baghwi ne ba-isnād-e-Sālbi Ḥazrat Jābir se riwayat ki ke jamāt-e-quraish ne jin meiñ Abu jahal waghairah sardār bhi they yeh tajweez kiya ke koi aisa shakhs jo sher, sahr, kahāñat meiñ māhir ho Nabi-e-kareem Sallal lāhu àlaihi wasallam se kalām karne ke liye bheja jāye. Chunāncha Utba bin rabi'a ka intekhāb huwa, Utba ne Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam se ā kar kaha ke āp behtar haiñ ya hāshim? Āp behtar haiñ ya Abdul muttalib? āp behtar haiñ ya Abdullah? āp kyoñ hamāre ma'boodoñ ko bura kehte haiñ? kyoñ hamāre bāp dāda ko gumrāh batāte haiñ? ḥukumat ka shauq ho to hum āp ko bādshah mān leiñ , āp ke phuraire udayeiñ, aurtoñ ka shauq ho to quraish ki jin ladkiyoñ meiñ se āp pasand kareñ hum dus āp ke aqd meiñ deiñ, māl ki khwahish ho to itna jama kar deiñ jo āp ki naslon se bhi bach rahe. Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam yeh tamām guftagu khāmosh sunte rahe, jab Utba apni taqreer karke khāmosh huwa to Ḥuzoor-e- Anwar àlaihis salātu was-salām ne yehi soorat Hā Meem sajda padhi, jab āp āyat فَاِنۡ اَعۡرَضُوۡا فَقُلۡ اَنۡذَرۡتُكُمۡ صٰعِقَةً مِّثۡلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّثَمُوۡدَ par pahoñche to Utba ne jaldi se apna hāth Ḥuzoor ke dahān-e-mubarak par rakh diya aur āp ko rishte o qarābat ke wāste se qasam dilayi aur dar kar apne ghar bhāg gaya, jab quraish us ke

makān par pahoñche to us ne tamām wāqia bayān karke kaha ke khuda ki qasam Muḥammad (Sallal lāhu àlaihi wasallam) jo kehte haiñ na woh sher hai, na sahr hai, na kahāñat, maiñ un cheezoñ ko khoob jānta hooñ, maiñ ne un ka kalām suna, jab unhoñ ne āyat فَاِنْ اَعْرَضُوْا padhi to maiñ ne un ke dahān-e-mubārak par hāth rakh diya aur unheiñ qasam di ke bas kareñ aur tum jānte hi ho ke woh jo kuchh farmāte haiñ wohi ho jāta hai, un ki bāt kabhi jhooti nahi hoti, mujhe andesha ho gaya ke kahiñ tum par àzāb nāzil na hone lage. (37) qaum-e-Ād ke log bade qawi aur sheh-zor they, jab Ḥazrat Hood àlaihis salām ne unheiñ àzāb-e-ilāhi se darāya to unhoñ ne kaha ke hum apni tāqat se àzāb ko hata sakte haiñ. (38) nihāyat thandi bighair bārish ke. (39) aur neki aur badi ke tareeqe un par zāhir farmaye. (40) aur imān ke muqāble meiñ kufr ikhtiyār kiya. (41) aur hol-nāk āwāz ke àzāb se halāk kiye gaye. (42) yàni un ke shirk o takzeeb-e-paighambar aur ma'āsi ki. (43) sā'iqa ke is zillat wāle àzāb se. (44) Ḥazrat Sāleh àlaihis salām par. (45) shirk aur ā'māl-e-khabeesa se. (46) yàni kuffār agle aur pichhle. (47) phir sab ko dozakh meiñ hānk diya jāye ga. (48) aàza ba-ḥukm-e-ilāhi bol utheñge, aur jo jo amal kiye they bata deñge. (49) gunāh karte waqt. (50) tumheiñ to is ka gumān bhi na tha balke tum to ba'as o jaza ke sire hi se qāil na they. (51) jo tum chhupa kar karte ho. Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmaya ke kuffār yeh kehte they ke Allah ta'ala zāhir ki bāteiñ jānta hai aur jo hamāre diloñ meiñ hai us ko nahi jānta. (Ma'āz Allah) (52) Ḥazrat Ibn-e-Abbas radiyallahu ta'ala ànhuma ne farmaya màna yeh haiñ ke tumheiñ jahannam meiñ dāl diya. (53) àzāb par. (54) yeh sabr bhi kār-āmad nahi. (55) yàni ḥaq ta'ala un se rāzi na ho chāhe kitna hi minnat kareñ, kisi tarah àzāb se rihāyi nahi. (56) shayāteen meiñ se. (57) yàni duniya ki zeb o zeenat aur khwahishāt-e-nafs ka itteba'. (58) yàni amr-e-ākhirat, yeh waswasa dāl kar

ke na marne ke bàd uthna hai, na hisāb, na àzāb, chain hi chain hai. (59) àzāb ki. (60) yàni mushrikeen-e-quraish. (61) aur shor machao. kuffār ek doosre se kehte they ke jab Muḥammad Mustafa (Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam) Qur'an shareef padheiñ to zor zor se shor karo, khoob chillao, oonchi oonchi āwāzeiñ nikāl kar cheekho ,be màna kalimāt se shor karo, tāliyāñ aur seetiyāñ bajāo tāke koi Qur'an na sunne pāye aur Rasool-e-kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam pareshān hoñ. (62) aur Sayyid-e-ālam Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam qir'at mauqoof kar deiñ. (63) yàni kufr ka badla sakht àzāb. (64) jahannam meiñ. (65) yàni hameiñ woh donoñ shaiṭān dikha jinni bhi aur insi bhi, shaiṭān do qism ke hote haiñ, ek jinnoñ meiñ se, ek insānoñ meiñ se, jaisa ke Qur'an-e-pāk meiñ hai: شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ jahannam meiñ kuffār in donoñ ke dekhne ki khwahish karenge. (66) āg meiñ. (67) dark-e-asfal meiñ hum se ziyāda sakht àzāb meiñ. (68) Ḥazrat Siddiq-e-akbar radiyallahu ta'ala ànhu se daryāft kiya gaya istiqāmat kya hai? farmaya yeh ke Allah ta'ala ke sāth kisi ko shareek na kare. Ḥazrat Umar radiyallahu ta'ala ànhu ne farmaya istiqāmat yeh hai ke amr o nahi par qāim rahe. Ḥazrat Usman ghani radiyallahu ta'ala ànhu ne farmaya istiqāmat yeh hai ke amal meiñ ikhlās kare. Ḥazrat Ali radiyallahu ta'ala ànhu ne farmaya istiqāmat yeh hai ke farāiz ada kare aur istiqamat ke màna meiñ yeh bhi kaha gaya hai ke Allah ta'ala ke amr ko baja lāye aur ma'āsi se bache. (69) maut ke waqt ya woh jab qabroñ se utheñge, aur yeh bhi kaha gaya hai ke momin ko teen bār bashārat di jāti hai ek waqt-e-maut, doosre qabr meiñ, teesre qabroñ se uthne ke waqt. (70) maut se aur ākhirat meiñ pesh āne wāle ḥālāt se. (71) ahl aulād ke chhootne ka ya gunāhoñ ka. (72) aur firishte kaheñge. (73) tumhāri hifāzat karte they. (74) tumhāre sāth raheñ ge aur jab tak tum jannat meiñ dākhil ho tum se juda na hoñge. (75) yàni jannat meiñ woh karāmat aur ne'mat o

lazzat. (76) us ki tawheed o ibādat ki taraf. kaha gaya hai ke us dāwat dene wāle se murād Ḥuzoor Sayyid-e-ambiya Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam haiñ, aur yeh bhi kaha gaya hai ke woh momin murād hai jis ne Nabi àlahis salām ki dāwat ko qabool kiya aur doosroñ ko neki ki dāwat di. (77) Shān-e-Nuzool: Ḥazrat Ayesha siddiqa radiyallahu ta'ala anha ne farmaya mere nazdeek yeh āyat mo'azzinoñ ke ḥaq meiñ nāzil huyi aur ek qaul yeh bhi hai ke jo koi kisi tareeqe par bhi Allah ta'ala ki taraf dāwat de woh is meiñ dākhil hai. Dāwat ilallah ke kayi martabe haiñ awwal dāwat-e-ambiya àlaihimus salātu was-salām mo'jizāt aur hijaj o baraheen o saif ke sāth, yeh martaba ambiya hi ke sāth khās hai. Duwwam dāwat-e-ulama faqat hijaj o baraheen ke sāth, aur ulama kayi tarah ke haiñ, ek ālim-e-billah, doosre ālim bi-sifātillah, teesre ālim bi-ahkāmillah. Martaba-e-suwwam dāwat-e-mujāhideen hai yeh kuffār ko saif ke sāth hoti hai yahāñ tak ke woh deen meiñ dākhil hoñ aur ta'at qabool kar leiñ . Martaba-e-chahārum moazzineen ki dāwat namāz ke liye, amal-e-sāleh ki do qism hai ek woh jo qalb se ho, woh ma'rifat-e-ilāhi hai, doosre jo aàza se ho woh tamām ta'āt haiñ. (78) aur yeh faqat qaul na ho balke deen-e-islam ka dil se mo'taqid hokar kahe ke sachcha kehna yehi hai. (79) maslan ghusse ko sabr se, aur jahal ko hilm se, aur bad sulooki ko afu se ke agar tere sāth koi burayi kare to tu mu'āf kar. (80) yàni is khaslat ka nateeja yeh hoga ke dushman dostoñ ki tarah mahabbat karne lageñge. Shān-e-Nuzool: kaha gaya hai ke yeh āyat Abu sufiyān ke ḥaq meiñ nāzil huyi ke ba-wujood in ki shiddat-e-adāwat ke Nabi-e-kareem Sallal lāhu ta'ala àlaihi wasallam ne un ke sāth sulook-e-nek kiya, un ki sāhib zādi ko apni zaujiyat ka sharf ata farmaya, is ka nateeja yeh huwa ke woh sādiqul-mahabbat jān nisār ho gaye. (81) yàni badyoñ ko nekiyoñ se dafa' karne ki khaslat. (82) yàni shaiṭān tujh ko burāiyoñ par ubhāre aur is

khaslat-e-nek se aur is ke ilawa aur nekiyoñ se munharif kare. (83) us ke shar se aur apni nekiyoñ par qāim reh, shaiṭān ki rāh na ikhtiyār kar, Allah ta'ala teri madad farmaye ga. (84) jo us ki qudrat o ḥikmat aur us ki ruboobiyat o wehdāniyat par dalālat karte haiñ. (85) kyoñ ke woh makhlooq haiñ aur ḥukm-e-khāliq se musakh-khar haiñ aur jo aisa ho mustahiq-e-ibādat nahi ho sakta. (86) wohi sajda aur ibādat ka mustahiq hai. (87) sirf Allah ko sajda karne se. (88) malāika woh. (89) sookhi ke is meiñ sabze ka nām o nishān nahi. (90) bārish nāzil ki. (91) aur tāweel-e-āyāt meiñ seḥat o istiqāmat se udool o inhirāf karte haiñ. (92) hum unheiñ us ki saza deñge. (93) yàni kāfir-e-mulhid. (94) momin-e- sādiqul-aqeeda, beshak wohi behtar hai. (95) yàni Qur'an-e-kareem se aur unhoñ ne is meiñ tā'n kiye. (96) be adeel o be nazeer jis ki ek soorat ka misl banāne se tamām khalq ājiz hai. (97) yàni kisi tarah aur kisi jehat se bhi bāṭil us tak rāh nahi pa sakta, woh taghayyur o tabdeel o kami o ziyādati se meḥfooz hai. Shaiṭān is meiñ tasarruf ki qudrat nahi rakhta. (98) Allah ta'ala ki taraf se. (99) apne ambiya àlaihimus salām ke liye aur un par imān lāne wāloñ ke liye. (100) ambiya àlaihimus salām ke dushmanoñ aur takzeeb karne wāloñ ke liye. (101) jaisa ke yeh kuffār ba-tareeq-e-ai'terāz kehte haiñ ke yeh Qur'an ajmi zabān meiñ kyoñ na utra. (102) aur zabān-e-arabi meiñ bayān na ki gayin ke hum samajh sakte. (103) yàni kitāb Nabi ki zabān ke khilāf kyoñ utri. Hāsil yeh hai ke Qur'an-e-pāk ajami zabān meiñ hota to yeh kāfir ae'terāz karte, arabi meiñ āya to mo'tariz huwe. Bāt yeh hai ke khoowe bad ra bahana-e-bisyār. Aise ai'terāz tālib-e-ḥaq ki shān ke lāiq nahi. (104) Qur'an shareef. (105) ke ḥaq ki rāh batāta hai, gumrāhi se bachāta hai, jahal o shak waghairah qalabi amrāz se shifa deta hai aur jismāni amrāz ke liye bhi is ka padh kar dum karna dafa-e-maraz ke liye moassar hai. (106) ke woh Qur'an-e-pāk ke sunne ki ne'mat se mehroom

haiñ. (107) ke shukook o shub'hāt ki zulmatoñ meiñ giriftār haiñ. (108) yàni woh apne adm-e-qabool se is hālat ko pahuñch gaye haiñ jaisa ke kisi ko door se pukāra jāye to woh pukārne wāle ki bāt na sune, na samjhe. (109) yàni Taurāt-e-muqaddas. (110) bàzoñ ne is ko màna aur bāzon ne na màna. Bàzoñ ne is ki tasdeeq ki aur bàzoñ ne takzeeb. (111) yàni ḥisāb o jaza ko roz-e-qiyamat tak mo'akhkhar na farma diya hota. (112) aur duniya hi meiñ unheiñ is ki saza de di jāti. (113) yàni kitāb-e-ilāhi ki takzeeb karne wāle.

Kanzuliman
FOUNDATION
Registered under Indian Trusts Act | Registration No. 237